

Romové v Rumunsku, rumunští Romové. Stručný přehled²

Rumunsko je domovem největší romské populace v Evropě – odhady se pohybují od 1,8 do 2,5 milionu lidí v závislosti na tom, jak se započítávají ti, kteří se v oficiálních sčítáních lidu jako Romové neidentifikují. Tato demografická váha, spolu s postavením Rumunska jako jedné z hlavních zemí původu romské migrace do západní Evropy od devadesátých let 20. století, udělala z rumunských Romů téma, které se v akademické a politické literatuře často opakuje. Význam rumunských Romů v akademických debatách však nutně nevedl k hlubšímu nebo nuancovanějšímu pochopení života a aspirací Romů. Proto vzniklo toto speciální vydání *Romano džaniben*: v něm bilancujeme stav oborového poznání a ilustrujeme některé z nejvýznamnějších témat souvisejících s rumunskými Romy způsobem, který, jak doufáme, osloví jak akademickou, tak širokou čtenářskou obec. V následující části poskytují přehled dominantních témat stávající odborné i popularizační literatury o rumunských Romech, a to z produkce romských i neromských rumunských autorů. Vědomě se tedy nesoustředím na mezinárodní produkci týkající se rumunských Romů.

Otroctví, holokaust, komunismus

Zabýváme-li se tématem rumunských Romů, musíme se v první řadě vypořádat s historií. Otroctví Romů v rumunských knížectvích, které trvalo od středověku až do jeho zrušení v polovině 19. století, je spolu s tématem romského holokaustu právem nejvýznamnějším tématem v literatuře týkající se rumunských Romů. Komplexní historická práce Viorela Achima *The Roma in Romanian history* (2004) a následná archivní práce, včetně jeho monumentálního dvoudílného svazku *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria* (Dokumenty k deportaci Romů do Podněstří; 2004), vytvořily dokumentární základ pro hlubší pochopení jak staletí trvajícího otroctví, tak následného pronásledování během války.

Co se týče dalšího významného historického období, nedávné výzkumy rumunských a romských historiků prokázaly, že deportace Romů do Podněstří během Antonescova režimu neměla pouze „sociální“ charakter, ale byla hluboce

1 Autorka působí jako výzkumnice v ERC projektu „OUTOFSIGHT“ Dona Kulicka na Oddělení kulturní antropologie a etnologie, na Univerzitě v Uppsale. E-mail: ana.chiritoiu@antro.uu.se

2 Jak citovat: Chirițoiu, A. (2025). Romové v Rumunsku, rumunští Romové. Stručný přehled. *Romano džaniben*, 32(1), 5–18.

rasistická a eugenická. Rozsáhlá práce Adriana-Nicolae Furtuny o romském holokaustu, včetně raného svazku *Sostar na rovas?... O samudaripen thaj lesqiciaci paramisi / De ce nu plâng? Holocaustul romilor și povestea lui adevărată* (Proč nepláčeme? Romský holokaust a jeho skutečný příběh; 2010), napsaná ve spolupráci s Delii-Mădălinou Grigore a Mihaielem Neacșuem, dokumentuje tuto skutečnost z pohledu sociální paměti. Mezi lety 1942 a 1944 bylo přes 25 000 Romů deportováno do Podněstří, kde tisíce z nich zahynuly hladem, nemocemi a v důsledku násilím (v češtině viz Dobruská, 2011). Výzkum Petre Mateie, Ioana Valentina Negoie, Michelle Kelso, Andrey Vargy a Luciana Năstăseho důkladně dokumentuje historii deportací rumunských Romů během druhé světové války. Tyto deportace byly nedílnou součástí rumunského biopolitického programu vytváření etnicky homogenního státu, přičemž rasová kritéria určovala, kdo bude považován za „nevhodného“ pro národní společenství, jak dokládá výzkum Mariuse Turdy o eugenických a biopolitických rozměrech rumunských politických ideologií v průběhu 20. století.

Práce na uchování paměti pokračuje různou formou. Sborníky Luminiți Mihai Cioaby dokumentující svědectví přeživších a v poslední době také díla literární non-fiction, jako je román Mircea Tănaseho *Primăvara la Bug* (Jaro u řeky Bug; 2023) – dojemný popis zkušenosti romské rodiny s deportací – propojují historický výzkum s literární imaginací. Taková díla reagují na to, co Gelu Duminiță, syn posledně zmíněného autora, nazval imperativem vzpomínání: zajistit, aby budoucí generace pochopily „způsoby, jakými se zlo může projevit, když se ho rozhodneme ignorovat“. Podobným dílem dokumentujícím individuální životní příběhy přeživších deportací byl dokumentární film *Valea Plângerii* (Údolí vzdechů; 2013) tvůrců Andreie Crișana, Iulie Hossu a Mihaie Andreie Leahy.

Komunistické období přináší vlastní interpretační výzvy. Na jedné straně asimilační politika režimu – nucené usazování, zaměstnání v průmyslu, všeobecné školní vzdělávání – narušila tradiční, byť velmi chudé, živobytí a sociální struktury Romů. Alespoň po několik desetiletí byl „romský problém“ vnímán spíše jako sociální než etnický problém (Achim, 2018), který měl být řešen sociálními zásahy, z nichž mnohé byly násilné. Na druhé straně Romové získali dosud nevídaný přístup k bydlení, zdravotní péči a formálnímu zaměstnání, jakkoli se tyto výdobytky ukázaly jako nejisté. Žádné z těchto opatření však nesnížilo rasovou diskriminaci Romů. Pád socialismu v roce 1989 odhalil, jak křehká tato opatření byla (Barany, 2002).

Na počátku devadesátých let došlo v celé zemi k sérii protiromských pogromů, z nichž mnohé podnítila fanatická nacionalistická hnutí, která v předchozím období státního socialismu kypěla pod povrchem a vycítila příležitost k výbuchu v období „svobody“ a chaosu raného postsocialismu. Mezi případy dobově páchaného násilí patří pogromy v obcích Vărgheș a Lungă v roce 1989, Mihail Kogălniceanu v roce 1990, Bolintin-Vale, Reghin, Satu Mare. Nejznámějším je

případ obce Hădăreni/Hadrév v roce 1993, kde přišli o život čtyři lidé a byly zapáleny domy desítek Romů (Chirițoiu, 2018).

Na zviditelnění těchto násilných projevů protiromských nálad na mezinárodní scéně se aktivně podílel významný romský sociolog Nicolae Gheorghe. Rumunské úřady se o spravedlnost a odškodnění nezajímaly, a někdy dokonce aktivně bránily jejich dosažení. Boj za to, aby stát blokoval anticiganistická hnutí, a hledání ochrany pro romskou menšinu na mezinárodních fórech položily také základy romského hnutí v Rumunsku, jež se z velké části rozvíjelo právě pod vedením Nicolae Gheorghe (1946–2013). Ten také v roce 1993 založil Romské centrum pro sociální intervenci a studia (Romani CRISS) a nadále se aktivně podílel na diplomatických a lobbistických snahách o upozornění na situaci Romů v Rumunsku (Gheorghe a Pulay, 2013).

Romové byli v této době také mezi prvními, kdo přišli o práci v důsledku zavírání továren. Vysoká míra nezaměstnanosti spolu s inflací a zrušením státního bydlení způsobily, že mnoho lidí přišlo i o jistotu bydlení, což vedlo k akumulaci neformálních osad, z nichž mnohé byly v roce 2000 zbourány. Jejich obyvatelé byli násilně přesídleni jinam, často na zcela nevhodná místa, jako například v případě Kluže, v níž byli v roce 2010 Romové žijící v centru města přesunuti na skládku odpadu (Pata Rât), kde se od šedesátých let začala formovat neformální „kolonie“. V Baia Mare byli v roce 2012 místní Romové přesunuti do opuštěného, pravděpodobně kontaminovaného, průmyslového areálu (Cuprom; Dohotaru et al., 2016).

Toto historické pozadí je nezbytné pro pochopení současného vyloučení Romů. Historický výzkum ovšem stále není do etnografické a sociologické práce o současných romských komunitách dostatečně integrován, nemluvě o veřejné dostupnosti výstupů těchto výzkumů, která je velmi důležitá v zemi, kde je stále rozšířený anticiganismus a znalosti o historii Romů jsou mizivé. Nedávné práce, jako například *Rromii. Slăvie și libertate. Constituirea și emanciparea unei noi categorii etnice și sociale la nord de Dunăre, 1370–1914* (Romové. Otroctví a svoboda. Vznik a emancipace nové etnické a sociální kategorie severně od Dunaje; 2015) a *Istoria neșpusă a romilor din România* (Neznámá historie rumunských Romů, 2024) od Florina Negoioho – druhá z nich poskytuje přístupný popis romské historie od otroctví až po holokaust –, jsou pozoruhodnými snahami o propojení akademického vědění a veřejného porozumění.

Strukturální anticiganismus

Pojem „anticiganismus“ si v evropských politických kruzích a akademické diskusi získal značnou pozornost. Tento termín označuje rasismus namířený proti Romům, který zahrnuje nejen otevřené předsudky a nenávistné projevy, ale také strukturální diskriminaci v oblasti bydlení, vzdělávání, zaměstnání a zdravotní

péče. V rumunském kontextu zůstává anticikanismus závažným problémem, a to i ve strukturálním smyslu. Podle průzkumu Agentury Evropské unie pro základní práva (FRA) o Romech z roku 2024 žije přibližně 70 % Romů v zemích EU pod hranicí chudoby, což je čtyřikrát více než průměr EU, který činí 17 %. Konkrétně v Rumunsku údaje FRA z roku 2021 ukazují, že 78 % Romů je ohroženo chudobou. A to i přes určité zlepšení v míře zaměstnanosti – v roce 2024 mělo placenou práci 54 % Romů v Rumunsku ve věku 20–64 let, což je nárůst oproti 43 % v roce 2016, ale stále je to výrazně pod úrovní zaměstnanosti rumunské populace jako takové, která činí 71 %. Pokrok je patrný i v oblasti dosaženého vzdělání, kdy v roce 2024 dokončilo vyšší sekundární vzdělání 34 % rumunských Romů oproti 22 % v roce 2021, což však stále výrazně zaostává za národním průměrem. Přetrvávají také rozdíly v oblasti zdraví: Romové v Rumunsku mají v průměru o 5–9 let kratší délku dožití než celková populace a čelí významným překážkám v přístupu ke zdravotní péči včetně diskriminace ze strany zdravotnického personálu. Nedostatek bydlení zůstává endemickým problémem: 40 % rumunských Romů nemá v domě tekoucí vodu a více než 85 % žije ve stísněných podmínkách. Rumunsko má jednu z nejvyšších hladin závažného nedostatku bydlení v Evropské unii, přičemž romské komunity jsou nepřiměřeně postiženy přeplněností, nedostatečnou hygienou a problémem neformálního vlastnictví.

Směr kritických romských studií (*critical Romani studies*), jehož mnozí přispěvatelé jsou Rumuni (Romové), se snaží jít nad rámec dokumentování diskriminace a teoretizovat její strukturální základy. Tento přístup, opírající se o kritickou rasovou teorii, postkoloniální studia a marxistickou politickou ekonomii, zkoumá, jak rasový kapitalismus konstruuje a udržuje Romy jako „nadbytečnou populaci“ – rasově diskriminovanou, segregovanou a vyloučenou z formálních trhů práce. Nedávno vydaná publikace *The political economy of extreme poverty in Eastern Europe: A comparative historical perspective of Romanian Roma* (Vincze et al., 2024), recenzovaná v tomto čísle RDŽ Remusem Crețanem, představuje dosud nejkomplexnější pokus o zařazení romské chudoby do širších rámců kapitalistické transformace. Dokumentuje, jak deindustrializace a nerovnoměrný územní rozvoj v Rumunsku souvisí s rasizací a jak společně vedou k vytváření periferního bydlení a nejistých pracovních míst pro romské komunity.

V širším kontextu nabízí Gelu Duminică ve své nedávno vydané knize *Dacă nu ești cuminte, vine țiganul și te fură!* (Když budeš zlobit, přijde Cikán a ukradne tě!; 2024), napsané z dvojího pohledu sociologa a člena romské komunity, upřímné a osobní zkoumání mýtů, předsudků a pravd o Romech v rumunské společnosti. Jak Duminică píše, kniha je spíše „pozvánkou“ než demonstrací – cvičením v tom, co nazývá *dubito*, zdravou pochybností, která nás vede k tomu, abychom se dívali za vnější vzhled a ptali se proč, jak a co bychom mohli myslet jinak, když přemýšlíme o Romech.

Co se týče umělecké literatury, významným hlasem se v romské poezii stala Luminița Cioabă, dcera bulibaši kalderašských Romů. Její sbírky byly přeloženy do rumunštiny, angličtiny a němčiny. Ve svých nedávných pamětech *Drumul* (Cesta; 2021) pokračuje ve svém úsilí „odhalit krásu duše tohoto úžasného lidu“, aby tak bojovala proti jeho marginalizaci vyplývající z neznalosti a neporozumění.

K těmto hlasům lze přidat knihu Valeriu Nicolaeho *Țigan țândări* (Roztříštěný Cikán, 2022), fragmentární autobiografický příběh o dětství a dospívání Roma v Rumunsku, který se vzpírá snadnému zařazení: je to zároveň tragikomická autobiografie i úvaha o rasismu. Kniha je také prostředkem k získávání finančních prostředků pro autorovu organizaci *Asociația Casa Bună*, která od roku 2007 pomáhá dětem ve Ferentari, nejchudší a nejznámější romské čtvrti Bukurešti, zůstat ve škole. Zatímco Duminiță píše jako sociolog zkoumající mýty a Cioabă jako básnířka zachovávající romský jazyk a kulturní tradice, Nicolaeho próza odráží jeho slovy „roztříštěnou“ (*țândări*) povahu života rozkročeného mezi ghetty a diplomatickými konferencemi. Kniha je záměrně velmi přímočará a neomlouvá se za hněv, který akademická obec naopak často uhlazuje.

Migrace a transnacionalismus

Od roku 1990 a zejména po vstupu Rumunska do EU v roce 2007 jsou rumunští Romové popisováni jako jedna z nejmobilnějších populací v Evropě a jejich migrační vzorce, motivace a zkušenosti byly rozsáhle zdokumentovány (Vlase a Voicu, 2014; Matras a Leggio, 2018; Anghel et al., 2016). V raném postsocialistickém období se romská migrace objevila společně s širšími rumunskými migračními toky, přičemž Sandu (2005) identifikoval „transnacionální komunity“ v rumunských vesnicích, kde se cirkulární migrace stala dominantní životní strategií. Výzkum odhalil prekaritu romské migrace a návazně vysokou míru sociálního vyloučení Romů po celém kontinentu, způsobeného rozšířeným anticikanismem, chudobou, omezenými vzdělávacími příležitostmi a nedostatkem formálního zaměstnání (Meseșan-Schmitz et al., 2025; Barany, 2002).

Západoevropské státy reagovaly na mobilitu Romů z východní a střední Evropy směsí inkluzivních a bezpečnostních opatření. Demolice romských táborů ve Francii v roce 2010 za prezidenta Sarkozyho, které vedly k vyhoštění více než 1 230 Romů do Rumunska a Bulharska a k likvidaci nejméně 51 táborů, vyvolaly široké odsouzení ze strany institucí EU a mezinárodních organizací pro lidská práva. V Itálii se pokračující vystěhovávání neformálních sídlišť – takzvaných *campi nomadi* neboli „táborů kočovníků“ – analyzovalo jako součást širšího „systému táborů“, který institucionalizuje segregaci Romů prostřednictvím praktik prostorového vyloučení a sledování (Sigona, 2005; Maestri a Mantovan, 2025).

O rasové diskriminaci a kriminalizaci Romů se v akademické literatuře píše stále častěji v kontextu sekuritizace, přičemž vědci dokazují, jak jsou Romové v různých kontextech konstruováni jako „bezpečnostní problém“ vyžadující výjimečná opatření v oblasti veřejné správy (van Baar et al., 2019; viz též *RDž* 2/2023). V souvislosti s nárůstem sekuritizace se objevila ve vztahu k jakýmkoli incidentům, do nichž by mohli být Romové zapojeni, i hypervigilance, což vedlo ke vzniku figury „romského žebráka“ a přístupů na ni navázaných, jako výrazu politické úzkosti a režimů imobility, které kombinují kriminalizaci, sledování a deportovatelnost (De Genova, 2019; Ivasiuc, 2019).

Zároveň výzkum romské migrace dokumentuje rodinné sítě, jejichž prostřednictvím domácnosti udržují kontakty pomocí digitálních komunikačních technologií, což umožňuje různé formy nadnárodní společné přítomnosti navzdory geografickým vzdálenostem (Gamella et al., 2018; Tyldum a Friberg, 2022). Studie ukázaly, že migrace Romů slouží jako záměrná strategie ke zlepšení ekonomických a sociálních podmínek (Vlase a Voicu, 2014; Pantea, 2012). Výzkum dokumentoval praktiky, jako jsou lidové soudy (*kris*), které se přizpůsobily diasporickým kontextům prostřednictvím digitálních technologií a udržují systémy řešení konfliktů napříč transnacionálními sítěmi zahrnujícími více než desítku zemí (Olivera, 2024). Ukázalo se, že endogamní sňatky, k nimž může docházet v některých konzervativnějších romských skupinách, přetrvávají i přes vzdálenosti způsobené migrací, přičemž rodinné sítě poskytují účinné zdroje informací, vlivu a podpory zdola pro některé z nejvíce marginalizovaných komunit v Evropě (Gamella et al., 2017; Beluschi-Fabeni et al., 2018).

Návratová migrace se stala významným předmětem výzkumu, přičemž vědci zkoumají, jak romští návratilci prožívají reintegraci a jak migrace generuje sociální změny v komunitách původu (Toma et al., 2017). Studie odhalují generační rozdíly: zatímco dospělí Romové mají po návratu tendenci požadovat rovnost a důstojné zacházení, čímž spouštějí procesy etnických změn, starší návratilci často zachovávají konzervativnější zvyky (Anghel a Fosztó, 2022). Výzkumníci také identifikovali skryté dopady sezónní migrace na individuální, rodinné a komunitní úrovni včetně negativních dopadů na zdraví, vzdělání a soudržnost rodiny, které mohou v průběhu času neutralizovat pozitivní materiální zisky z migrace (Corman a Croitoru, 2023).

Na závěr tohoto historického přehledu je třeba uvést, že pandemie COVID-19 odhalila dvojí dilema, které formuje život Romů. Romské komunity byly obviňovány z šíření viru a zároveň opuštěny veřejnými zdravotnickými institucemi. V Rumunsku se státem podporované obviňování Romů projevilo v podobě policejních kordonů kolem romských lokalit, militarizovaných karantén a explicitního rasismu ze strany úředníků a médií. Rumunský ministr vnitra v dubnu 2020 prohlásil, že úřady budou monitorovat „oblasti se zvýšeným rizikem kriminality, komunity s lidmi, kteří se nedávno vrátili [ze zahraničí]

a jsou známí [svými] kriminálními aktivitami“ – což je v podstatě neskrývaný odkaz na romské čtvrti (Amnesty International, 2020).

Výzkumníci zdokumentovali, že se od Romů očekávalo, že budou dodržovat hygienické předpisy, zatímco žili v podmínkách, které jejich dodržování znemožňovaly: přeplněné obytné prostory, nedostatek tekoucí vody, nedostatečná hygiena. Pandemie zesílila to, co jsem jinde nazvala „enklovizací“ – dvojitý proces, při kterém státy izolují romské komunity a nechávají je napospas osudu a při kterém si Romové tuto autonomii internalizují jako oddělení od zbytku společnosti. Protichůdné požadavky kladené na Romy – dodržovat hygienu bez infrastruktury, dodržovat zákony a zároveň být policií sledováni jako zločinci z podstaty – posunuly strukturální násilí do každodenní zkušenosti (např. Chiritoiu, 2024).

Romské umění

Jedním z nejvýznamnějších jevů posledních desetiletí byl vzestup romských umělců, kteří se prosazují na jevišti, na plátně a na stránkách knih, aby vyprávěli vlastní příběhy. V Rumunsku toto hnutí přineslo díla, která zpochybňují jak mainstreamové kulturní instituce, tak stereotypy, které dlouho omezovaly zastoupení Romů, zejména v divadle.

Teprve v roce 2010 skončila neviditelnost Romů na rumunských jevištích díky hře *Jekh răț lisăme* (Bouřlivá noc), adaptaci klasické komedie I. L. Caragialeho přeložené do romštiny hercem Sorinem Sanduem a hrané romskými herci, včetně Marcela Costea, Zity Moldovan a Mădălina Mandina – první současné romské divadelní inscenace v Rumunsku. V roce 2015 byla z iniciativy několika romských herců, umělců a kulturních odborníků založena také Asociace romských herců (*Asociația Actorilor Romi*) s cílem prosazovat státní romské divadlo v Rumunsku. Mezitím se romské divadlo od roku 2010 rozvíjí v nezávislém sektoru, kde se inscenace zabývají tématy, o nichž se dříve nemluvilo: romský holokaust (*Samudaripen*), pět století romského otroctví, nucené vystěhovávání, anticiganismus a zkušenosti romských žen s překrývajícími se formami útlaču (Drăgan, 2020). Vznik romského feministického politického divadla, jehož průkopnicemi jsou umělkyně jako Alina Șerban a Mihaela Drăgan, byl obzvláště významný pro vytvoření protinarativů, které zpochybňují jak romantickou exotizaci, tak kriminalizaci Romů v dominantních kulturních reprezentacích.

Alina Șerban je jedním z nejvýznamnějších jmen spojených s touto transformací. Tato absolventka Tisch School of the Arts v New Yorku a Royal Academy of Dramatic Art v Londýně je pravděpodobně nejznámější romskou herečkou, dramatičkou a divadelní režisérkou v Rumunsku. Její autobiografická one-woman show *Declar pe propria răspundere* (Prohlašuji na vlastní nebezpečí), založená na jejích denících z dospívání, byla uvedena po celé Evropě a nabízí intimní portrét

mladé romské ženy potýkající se s chudobou, ústavní péčí a hledáním identity. Její hra *Marea ruşine* (Velká hanba) z roku 2016 se stala prvním divadelním dílem, jež se zabývalo otroctvím Romů v Rumunsku, a první hrou napsanou a režírovanou romskou ženou, která se dostala do stálého repertoáru rumunského státního divadla.

Mihaela Drăgan, herečka a dramatická, spoluzaložila v roce 2014 divadelní společnost Giuvlipen (zakladatelky překládají jako „feminismus“). Představení Giuvlipen přináší na jeviště feministickou agendu a zabývají se tématy jako předčasné sňatky, anticiklanistické nenávistné projevy, hypersexualizace, vystěhovávání a heteronormativita v romských komunitách i mimo ně. Inscenace jako *Del duma: Tell them about me* (vyprávějící příběhy romských žen odsouzených k předčasným sňatkům), *Sara Kali: The dark Madonna* (vzývající romskou světici Saru Kali proti nenávistným projevům) a *Gadjo Dildo* (zabývající se hypersexualizací romských žen) ukazují politickou angažovanost této skupiny. Drăgan také ve svém debutovém filmu *The future is a safe place hidden in my braids* (Budoucnost je bezpečné místo ukryté v mých copánkách; 2021) rozvinula koncept „romského futurismu“ a představila budoucnost, ve které romské ženy ovládají technologii a vzdorují neofašistické politice.

Navzdory bohatství vědeckého poznání v něm zůstávají značné mezery. Zprvč, přetrvává rozpor mezi výzkumem zaměřeným na veřejnou politiku, který má sklon k abstrakci a generalizaci, a etnografickou prací, která se zabývá specifiky konkrétních komunit. Výraz „Romové“ i nadále zplošťuje obrovskou vnitřní rozmanitost – jazykovou, profesní, náboženskou a socioekonomickou – do homogenní kategorie, která se hodí pro politické zásahy. „Tradiční“ skupiny mluvící romštinou, asimilovaní městští Romové, konvertité k letničním hnutím a transnacionální migranti zaujímají radikálně odlišné sociální pozice, přesto jsou příliš často považováni za zaměnitelné.

Zadruhé, politické představy a morální světy romských komunit stále nebyly dostatečně pochopeny. Mnoho vědeckých prací se zaměřuje na to, co se děje s Romy – vyloučení, diskriminace, pronásledování – spíše než na to, jak Romové sami chápou politiku, spravedlnost a dobrý život. Můj vlastní výzkum v *mahale* (romské lokalitě) v jižním Rumunsku naznačuje, že místní pojmy „respekt“ a „povinnost“ tvoří politickou morálku, která je v rozporu s liberálním egalitarismem rámců politiky EU vůči Romům. Hierarchická, personalistická politika laskavostí a patronátu, kterou praktikuje mnoho romských komunit, není pouze odchylkou od správného demokratického občanství, ale soudržnou alternativní vizí toho, jak mohou být organizovány sociální vztahy. Porozumění tomuto faktu vyžaduje trvalou pozornost k tomu, jak lidé skutečně žijí, čeho si cení a jaká logika dává smysl jejich rozhodnutím – i když, nebo zejména když, se tyto volby jeví vnějším pozorovatelům jako nejasné.

Zatřetí, genderová a mezigenerační dynamika v romských komunitách si zaslouží systematictější pozornost. Romské ženy se potýkají s mnoha, často protichůdnými požadavky: ze strany svých rodin, komunit, státních institucí a neromské společnosti. Být „schopná“ (*capabilă*) – schopnost řešit nemožné situace – patří v mém terénu k nejvyšším formám chvály a je to převážně atribut žen. Náklady této schopnosti, které jsou často nesený v soukromí a pro vnější pozorovatele zůstávají neviditelné, se však většinou nezkušují.

Toto číslo

Príspevky do tohoto čísla *Romano džaniben* představují kroky k doplnění těchto mezer a spojují etablované vědce a nové hlasy, historickou analýzu a současnou etnografii, akademický výzkum a kreativní vyjádření.

Cătălina Andricioaei zkoumá vyjednávání genderu a etnicity v době socialismu prostřednictvím dvou konkrétních případových studií a nabízí nuancované pochopení postavení romských žen, které přesahuje binární dichotomii Romové/Neromové a odhaluje komplexní průniky identity a třídy v rámci státního socialismu.

Radu Toderici poskytuje historický přehled zastoupení Romů v rumunském filmu a sleduje, jak filmové obrazy konstruovaly, posilovaly a občas zpochybňovaly stereotypy napříč politickými režimy rámuje nedávnou historii Rumunska.

Príspevek Adriana Schiopa o *manele* – městském rumunském etnopopovém žánru, který kombinuje místní tradiční hudbu s vlivy Balkánu a Blízkého východu – čerpá jak z jeho antropologického výzkumu, tak z jeho osobních zkušeností coby nadšeného posluchače, který žil v bukureštské romské čtvrti Ferentari. Schiopovo dílo, včetně jeho výzkumu publikovaného pod názvem *Şmecherie şi lume rea* (Podvod a zlý svět; 2017), stejně jako jeho beletrie a scénáře, zkoumá vztahy mezi hudebníky *manele*, jejich publikem a postavami podsvětí, které si objednávají písně oslavující jejich bohatství a moc – odhaluje tak kulturní formu, již elity stigmatizují a rumunská dělnická třída i Romové milují.

Sorin Sandu uvádí pět básní publikovaných v romštině a rumunštině s českým překladem Michala Mižigára. Sanduova poezie představuje zásadní přínos romské literatury a jsme rádi, že můžeme jeho dílo zprostředkovat českým čtenářům.

Zbyněk Andrš nabízí poznámky z etnografického setkání s romskou skupinou Gabori v Brašově v roce 2002. Gabori – považovaní za „tradiční“ Romy, kteří si zachovávají charakteristický oděv, jazykové zvyklosti a sociální organizaci založenou na příbuzenství a obchodu – byli předmětem významné etnografické práce Martina Olivera, Pétera Bertya a dalších. Andrš poskytuje shrnutí této dosavadní vědecké práce spolu s výňatky ze svých rozhovorů a soudobými fotografiemi, čímž přispívá k našemu pochopení toho, jak se gaborští Romové vypořádali s dramatickými proměnami postkomunistického Rumunska.

Toto číslo obsahuje také tři recenze knih. Ondřej Skovajsa recenzuje knihu Filippa Bonini Baraldiho *Roma music and emotion* (Oxford University Press, 2021), průkopnickou studii kombinující dlouhodobý terénní výzkum mezi maďarskými Romy ve venkovské Transylvánii s teoriemi kognitivní vědy zkoumající, proč romští hudebníci při hraní pláčou a jak vzbuzují emoce u svého publika. Ana Ivasiuc recenzuje knihu Iuliusa Rostaše *A task for Sisyphus: Why Europe's Roma policies fail* (CEU Press, 2019), kritický výzkum chybných odhadů, mylných představ a neúspěchů, které charakterizovaly politiky integrace Romů v Maďarsku, České republice a Rumunsku. Remus Crețan recenzuje knihu *The political economy of extreme poverty in Eastern Europe: A comparative historical perspective of Romanian Roma* (Vincze et al., Routledge, 2025), interdisciplinární publikaci, která situuje chudobu Romů do širších procesů industrializace, deindustrializace a kapitalistické transformace.

Závěr

Společným jmenovatelem těchto textů je myšlenka, že porozumění rumunským Romům a jejich reprezentace vyžaduje zohlednění několika úrovní: historického dědictví otroctví, deportací, socialistické nucené integrace a postsocialistického násilí a deprivace, spolu s násilím a nejistotou způsobenou migrací, které i nadále formují současnost Romů v Rumunsku i jinde; strukturálních sil rasismu, kapitalismu a státní moci; místních kontextů konkrétních komunit s jejich vlastními normami a hierarchiemi; a individuálních strategií, jejichž prostřednictvím lidé překonávají četné a často protichůdné překážky.

Stejně jako mnoho marginalizovaných a rasově diskriminovaných skupin jinde, i v Rumunsku zůstávají Romové, abych použila formulaci, kterou jsem si vypůjčila od svých výzkumných partnerů v jižním Rumunsku, lidmi žijícími „ve světě těch druhých“ – ve světě, jenž sami nevytvořili a nad nímž mají jen malou moc, ale se kterým se musí vypořádat a v němž se snaží najít důstojnost, smysl a sounáležitost. Reprezentace Romů, zejména v etnografii, různým způsobem dokumentují, jak si Romové představují dobrý život a jak o něj usilují, a překážky, které je omezují.

Z angličtiny přeložil Jan Škrob

Literatura

- Achim, V. (2004). *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*. (Vols. 1–2). Editura Enciclopedică.
- Achim, V. (2018). The communist authorities' refusal to recognize the Roma as a national minority: A moment in the history of the Roma in Romania, 1948–1949. *Baltic Worlds*, 2–3, 51–57.
- Amnesty International (2020, 24. června). *Policing the pandemic. Human rights violations in the enforcement of covid-19 measures in Europe*.
<https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/2511/2020/en/>
- Anghel, R. G. (2019). When the poor migrate and return: Class and status repositioning among Roma transnational returnees. In R. G. Anghel, M. Fauser, a P. Boccagni (Eds.), *Transnational return and social change: Hierarchies, identities and ideas* (s. 25–42). Anthem Press.
- Anghel, R. G. a Fosztó, L. (2022). A generational divide? Coping with ethnic prejudice and inequality among Romanian Roma transnational returnees. *Social Inclusion*, 10(4), 105–114. <https://doi.org/10.17645/si.v10i4.5688>
- Anghel, R. G., Botezat, A., Coșciug, A., Manafi, I. a Roman, M. (2016). *International migration, return migration, and their effects: A comprehensive review on the Romanian case (IZA Discussion Paper No. 10445)*. Institute of Labor Economics.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2895293
- van Baar, H. (2017). Evictability and the biopolitical bordering of Europe. *Antipode*, 49(1), 212–230. <https://doi.org/10.1111/anti.12260>
- van Baar, H. a Kóczé, A. (Eds.). (2020). *The Roma and their struggle for identity in contemporary Europe*. Berghahn Books.
- van Baar, H., Ivasiuc, A., a Kreide, R. (Eds.). (2019). *The securitization of the Roma in Europe*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2>
- Barany, Z. (2002). *The East European Gypsies: Regime change, marginality, and ethnopolitics*. Cambridge University Press.
- Beluschi-Fabeni, G., Leggio, D. V. a Matras, Y. (2018). A lost generation? Racialization and stalled social mobility in a group of Roma migrants in the UK. *Migration Studies*, 7(2), 180–200.
<https://doi.org/10.1093/migration/mny003>
- Chirîţoiu, A. (2018). Emotions and procedures: Contradictions of early Romani activism in a postconflict intervention. In S. Beck a A. Ivasiuc (Eds.) *Roma activism: Reimagining power and knowledge* (s. 45–64). Berghahn Books.
- Cioabă, L. (2021). *Drumul*. Neo Drom.
- Ciuciu, A., Veille, F. (2014). *Mândră să fiu rromă. De la Fața Luncii la Sorbona: un destin de excepție*. Pandora M.

- Corman, M. a Croitoru, A. (2023). Exploring Hidden Costs of Seasonal Migration in Agriculture within Roma Communities of Origin: Evidence from Romania. *Societies*, 13(11): 239. <https://doi.org/10.3390/soc13110239>
- Crișan, A., Hossu, I. a Leana, M. A. (2013). *Valea Plângerii*. [Film] România. 56 min.
- Cristian, S. P. (2016). The Roma in Romanian visual culture: Representation, perception, and identity. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Sociologia*, 61(2), 51–72.
- Dobruská, P. (2011). *Deportace rumunských Romů za Antonescova režimu a jejich historický kontext* [Rigorózní práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Dohotaru, A., Harbula, H. a Vincze, E. (Eds.). (2016). *Pata*. EFES.
- De Genova, N. (2019). The securitization of Roma mobilities and the re-bordering of Europe. In H. van Baar, A. Ivasiuc a R. Kreide (Eds.), *The securitization of the Roma in Europe* (s. 29–44). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2_2
- Drăgan, M. (2019, 10. března). *From cultural appropriation to self-representation: A history of Roma theatre in Romania*. HowlRound Theatre Commons. <https://howlround.com/cultural-appropriation-self-representation>
- Drăgan, M. (2020, 10. února). *Roma Futurism and the future of Roma theatre*. [Rozhovor J. Heppler]. HowlRound Theatre Commons. <https://howlround.com/roma-futurism-and-future-roma-theatre>
- Duminiță, G. 2025. *Dacă nu ești cuminte, vine țiganul și te fură! Mituri, prejudecăți și adevăruri despre romi*. Hyperliteratura.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2025). *Rights of Roma and Travellers in 13 European countries – Perspectives from the Roma survey 2024*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2025/roma-survey-2024>
- Furtună, A.-N., Grigore, D.-M. a Neacșu, M. (2010). *Sostar na rovas?... O Samudaripen thaj lesqi ciaci paramisi / De ce nu plâng? Holocaustul romilor și povestea lui adevărată*. Amare Rromentza.
- Gamella, J. F., Beluschi-Fabeni, G. a Adiego, I.-X. (2018). Marriage, gender and transnational migrations in fertility transitions of Romanian Roma women: An ethnographic case study. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, 4(2), 57–85. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v4i2.389>
- Gamella, J. F., Beluschi-Fabeni, G., Gómez Oehler, E. a Muntean, V. (2017). Founder effects and transnational mutations: The familial structure of a Romani diaspora. In Y. Matras a D. V. Leggio (Eds.), *Open borders, unlocked cultures: Romanian Roma migrants in Western Europe* (s. 91–116). Routledge.
- Gheorghe, N., Pulay, G. (2013) Choices to be made and prices to be paid. In W. Guy (Ed.). *From Victimhood to Citizenship. The Path of Roma Integration. A Debate*. Kossuth Publishing Corporation.
- Giuvlipen Theatre Company (nedatováno). *About Giuvlipen*. <https://giuvlipen.com/en/>

- Ivasiuc, A. (2019). Reassembling (in)security: The power of materiality. In H. van Baar, A. Ivasiuc a R. Kreide (Eds.), *The securitization of the Roma in Europe* (s. 199–222). Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2_10
- Kelso, M. (1999). Gypsy deportations from Romania to Transnistria, 1942–44. In D. Kenrick (Ed.), *In the shadow of the swastika: The Gypsies during the Second World War* (s. 95–130). University of Hertfordshire Press.
- Maestri, G. a Mantovan, C. (2025). Roma housing deprivation and segregation in Italy: An intersectional analysis of social navigation strategies of Romanian Roma migrant women and men. *Ethnic and Racial Studies*, 25(6), 1–23.
<https://doi.org/10.1177/14687968251331961>
- Magazzini, T. a Piemontese, S. (2016). Roma migration in the EU: The case of Spain between “social emergency” and These include social policies. *Ferrara*, 2, 113–135.
- Marin, M. (Ed.). (2015). *Romii și regimul comunist din România: Marginalizare, integrare și opoziție* (Vols. 1–2). Mega.
- Marushiakova, E. a Popov, V. (2008). *State policies under communism*. Council of Europe.
https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/source/fs/6.1_communism.pdf
- Matei, P. (2022). Roma deportations to Transnistria during WWII: Between central decision-making and local initiatives. *S.I.M.O.N. Shoah: Intervention. Methods. Documentation*, 9(2), 26–50.
- Matei, P. a Mihăilescu, V. (Eds.). (2014). *Condiția romă: Schimbarea discursului*. Polirom.
- Matras, Y. a Leggio, D. V. (Eds.). (2018). *Open borders, unlocked cultures: Romanian Roma migrants in Western Europe*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315295770>
- Medeleanu, L. (2021, 29. iunie). *Roma identity: From stigmatization to reconstruction*. HowlRound Theatre Commons.
<https://howlround.com/roma-identity-stigmatization-reconstruction>
- Meseșan-Schmitz, L., Coman, C., Bódi, D.-C. a Gotea, M. (2025). Temporary migration of Romanian Roma people to European countries. *Frontiers in Sociology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1577497>
- Mladenova, R. (2019). *Patterns of symbolic violence: The motif of ‘Gypsy’ child-theft across visual media*. Heidelberg University Publishing.
<https://doi.org/10.17885/heiup.483>
- Negoi, I. V. (2023). *Deportarea romilor din Muntenia în Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*. Cetatea de Scaun.
- Negoi, I. V. (2024). *Istoria nespusă a romilor din România*. Hyperliteratura.
- Nicolae, V. (2022). *Țigan țândări*. Asociația Casa Bună.

- Olivera, M. (2024). Kris in a Roma diaspora: New insights on transnational conflict resolution. *Romani Studies*, 34(2), 193–222. <https://doi.org/10.3828/rost.2024.10>
- Pantea, M.-C. (2012). From “making a living” to “getting ahead”: Roma women’s experiences of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8), 1251–1268. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2012.689185>
- Pantea, M.-C. (2013). Social ties at work: Roma migrants and the community dynamics. *Ethnic and Racial Studies*, 36(11), 1726–1744. <https://doi.org/10.1080/01419870.2012.664282>
- Petcuț, P. (2017) *Romii. Slavie și libertate. Constituirea și emanciparea unei noi categorii etnice și sociale la nord de Dunăre, 1370–1914*. Editura Centrului Național de Cultură a Romilor.
- Sandu, D. (2005). Emerging transnational migration from Romanian villages. *Current Sociology*, 53(4), 555–582. <https://doi.org/10.1177/0011392105052715>
- Sigona, N. (2005). Locating “the Gypsy problem”: The Roma in Italy: Stereotyping, labelling and “nomad camps.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 741–756. <https://doi.org/10.1080/13691830500109969>
- Sigona, N. (2015). Campzenship: Reimagining the camp as a social and political space. *Citizenship Studies*, 19(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/13621025.2014.937643>
- Tănase, M. (2023). *Primăvara la Bug*. Hyperliteratura.
- Toma, S., Tesăr, C. a Foszto, L. (2017). Romanian Roma at home: Mobility patterns, migration experiences, networks and remittances. In Y. Matras a D. Leggio (Eds.), *Open borders, unlocked cultures: Romanian Roma migrants in Western Europe* (s. 57–82). Routledge.
- Turda, M. (2024). *În căutarea românului perfect: Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă*. Polirom.
- Tyldum, G. a Friberg, J. H. (2022). Mobility and transnational family ties: How Romanian Roma organise their travel to Scandinavia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(12), 2834–2851. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1972567>
- Varga, A. a Năstasă, L. (Eds.). (2001). *Țigani din România: Mărturii documentare (1919–1944)*. Centrul pentru Resurse și Diversitate Etnoculturală.
- Vincze, E., Ban, C., Gog, S. a Friberg, J. H. (2025). *The political economy of extreme poverty in Eastern Europe: A comparative historical perspective of Romanian Roma*. Routledge.
- Vlase, I. a Voicu, B. (2014). Romanian Roma migration: The interplay between structures and agency. *Ethnic and Racial Studies*, 37(13), 2418–2437. <https://doi.org/10.1080/01419870.2013.809133>
- Yıldız, C. a De Genova, N. (Eds.). (2018). *Roma migrants in the European Union: Un/free mobility*. Routledge.